

VARGA E. ÁRPÁD

Városodás, vándorlás, nemzetiség

Adatok az erdélyi városok etnikai arculatában bekövetkezett változásokról

Az *urbanizáció* összetett fogalom. Egyrészt azt jelenti, hogy a népesség mind nagyobb száma és hányada tömörül a városokban. Ez a – számszerűen könnyen megragadható jelenség – a *városodás*. Ugyanekkor e fogalomban kifejezésre jut az is, hogy a városi civilizáció és életforma fokozatosan általános lesz az egész településhálózatban, vagyis a falusi és városi társadalom egységesül. Ez a folyamat a *városiasodás*. Az urbanizáció a maga teljességében csak sokoldalú megközelítéssel (a településföldrajz, statisztika- és népesedéstudomány mellett a politika- és gazdaságtörténet, szociológia, antropológia, szociálpszichológia eszközeinek segítségével) vizsgálható. Ez az írás – mely a romániai, közelebbről az *erdélyi* városnövekedés számait kívánja az etnikai viszonyok alakulásával összefüggésben láttatni – az urbanizációnak csak az első összetevőjével, a *városodással* foglalkozik.

A népesség területi koncentrációját kísérő etnodemográfiai folyamatok közül Erdélyben kétségtelenül a városok fokozódó (*el*)románosodása a legszembetűnőbb. Ez – a térség geopolitikai helyzetéből adódóan bizonyos helyeken és bizonyos mértékig természetszerű folyamat – az utóbbi évtizedekben minden korábbit felülmúló s szükségszerűnek már egyáltalán nem tekinthető lendületet vett. Az erőltetett iparfejlesztésen alapuló urbanizáció, mely a helyi megélhetési lehetőségeiktől megfosztott falusiak millióit kényszerítene városi központokba, a nemzeti homogenizálás és az erőltetett asszimiláció politikájával párosulva város és vidéke nyelvterületen belüli természetes kapcsolatait ott is figyelmen kívül hagyta, ahol ennek tekintetbe vételére lehetőség nyílt volna. Románia mai városhálózata gyakorlatilag *egész országrészek átszervezése és mozgósítása árán* (A. Gergely András) jött létre, vagyis nem kis részben, távoli vidékek közötti népvándorlás „eredménye”. Ez azt jelenti, hogy egyes erdélyi mikrorégiók nemzetiségi egyensúlyának felbomlásához közvetve vagy közvetlenül a Kárpátokon túlról Erdélybe irányuló betelepülés is hozzájárult.

Célunk az utóbbi évtizedek (helyi és az országrészek közötti) migrációs folyamatairól tájékoztató számadatok vázlatos áttekintése¹ amennyire ezt a román statisztikai szolgálat szűkkeblű adatközlési gyakorlata engedi. Meggyőződésünk ugyanis, hogy az elmúlt évtizedek városnövekedésében döntő szerepet játszó vándormozgalmak ismerete a nemzetiségi megoszlás alakulására vonatkozó közvetlen információk hiányában is – segítséget nyújthat ahhoz, hogy hozzávetőleges képet alkossunk a városok etnikai arculatában bekövetkezett változásokról.

A szöveg közti táblázatok nemzetiségre vonatkozó számadatai a népszámlálások *anyanyelvi felvételeiből* származnak. Kivételt képez az 1977. évi népszámlálási közlés, mivel az – az etnikai adatokat „nemzetiség és anyanyelv” szerint publikálva – valójában egyik szempont szerint sem ad érdemi tájékoztatást a lakosság nemzetiségi megoszlásáról. Hivatalos nemzetiségi adatokat 1977 után nem tettek közzé Romániában. A jelenségkör vizsgálatának további forrásait a bukaresti statisztikai hivatal népmozgalmi közleményeiben találjuk. A nyilvánosságra hozott számsorok, illetve az azok alapján készült elemzések – közvetlen etnikai vonatkozások híján – csak részlegesen hasznosíthatók. 1985–1989 között egyébként ezeknek az adatoknak a közlése is szünetelt.

A „városi népesség” fogalma a román településstatisztikában

Az urbanizációs jelenségek vizsgálata során használatos „városi”, illetve „vidéki (falusi)

népesség” kifejezések pontos értelmezéséhez elengedhetetlen a román közigazgatás néhány sajátosságának az ismerete.

A román közigazgatásban kezdetben az összes lakott hely gyűjtőneve *a község* (comuna) volt, és ezeknek két csoportját különböztették meg: a vidéki és városi községeket. A vidéki községek vagy egyetlen faluból álltak, ha az a községi közigazgatási terhek viselésére egymagában képes volt, vagy pedig több falut egyesítettek, ha azok e terhek viselésére külön-külön képtelenek voltak. A vidéki közösségek csoportjából külön kell választanunk az úgynevezett elővárosi vagy *város környéki községeket* (comuna suburbana), melyek építészeti, közegészségügyi és rendészeti szempontból alá voltak rendelve annak a városnak, amelyhez tartoztak.² A korabeli (1930., 1941. és 1948. évi) román népszámlálások a város környéki községek adatait a följük rendelt városok adatai között tartották nyilván.

Románia 1950-ben végrehajtott területi átszervezése szakított a hagyományos közigazgatási beosztással. Az erről rendelkező törvényt több ízben is módosították, s ennek során 1956-ban egy új köztes települési kategória jelent meg: az úgynevezett *városi jellegű település* (localitatea asimilată urbanului). Az e kategóriába sorolt (egy vagy több faluból álló) településegységeket a távlati gazdaság- és területfejlesztési tervek városi szerepkörre jelölték ki.³ Számukat 1966-ban egy rövid életű minisztertanácsi határozat jelentősen megnövelte, besorolásuk azonban változatlan maradt, így e községeket továbbra is városi jellegű településeként (comunele incluse în mediul urban) tartották számon.

Az 1968. évi közigazgatási reform visszatért a megyerendszerhez. A rajonok (illetőleg a korábbi járások) kiiktatásával kétszintes igazgatási rendszert alakítottak ki, melyben a községeket közvetlenül a megye alá rendelték. A városi alárendeltségű községeket ez a rendszer is megtartotta. E közigazgatási típus közbülső állomást képviselt a városiasodás útján, mely folyamat végső célja az volt, hogy a település egyesüljön azzal a várossal, melynek alárendelték.⁴ A városkörnyékiség kritériumának kihangsúlyozása a szuburbanizációs folyamatok felerősödésével függ össze; e kötődés a települési típus hivatalos megnevezésében is kifejezésre jut (visszatértek a román közigazgatásban hagyományosnak számító comuna suburbana elnevezéshez). E fogalom tartalmát talán az egyes romániai magyar szakírók szóhasználata nyomán közkeletűvé vált – *peremközség* kifejezés adja vissza a legszemléletesebben. Az 1968-as területi-közigazgatási rendezés a városi településeket sem hagyta érintetlenül. A rendelkezések értelmében ugyanis a város a tényleges városi központon kívül egyéb, a várost alkotó (többnyire falusias) településeket, illetőleg közvetlenül a város alá rendelt falvakat is magában foglal. A közigazgatási jog ily módon a szuburbanizációs folyamatok egy részét a városhatárok mögé terelte, ezáltal is oldva a hagyományos város-fogalmat. E rövid történeti áttekintés összegzésként megállapítható, hogy a településföldrajzi értelemben vett város-falu és a közigazgatásban használatos – a román településstatisztika által is adaptált – város-község fogalma nem azonos. A közigazgatási értelemben vett település többnyire településegységet jelent, egy központtal és az annak alárendelt településekkel. *Falusi jellegű települések ma már minden igazgatási egységben találhatóak*, vagyis nem csupán a községekben és peremközségekben, hanem az agglomerációs övezetekre kiterjedő városokban is. Az eddigiekből következően a román településstatisztika adataiban a falusi lakosság kifejezés kizárólag a *vidéki községek* falaiban élőket jelenti. Külön problémát jelentenek a bizonytalan státusú – vidéki jellegű, ám városi alárendeltségű-peremközségek, mivel a román statisztikai szolgálat népmozgalmi adatsorai egészen a nyolcvanas évek elejéig e közigazgatási egység lakóit is *a városi lakosság közé számították*, s ezzel az eljárással még a metodológiai szempontok megváltozása óta megjelent publikációkban is találkozhatunk.⁵ A peremközségek városi besorolása az erőltetett városfejlesztés preconcepcióit tükrözi, hiszen java részük nem felelt meg az általános, elfogadott városi kritériumoknak (ez a megállapítás egyébként nem egy, a városi rangot újabban elnyert településre is érvényes); adataik azonban – bár e települési típus megítélése

napjainkra változott – utólag nem mindig választhatók külön a városi népmozgalom összesített számsoraiból.

Országos adatok

A Románia mai területén élők száma 1912 és 1985 között 78%-kal, csaknem tízmillió fővel nőtt. E növekmény szinte teljes egészében (9 305 000 fővel) a *városok lakosságát gyarapította*. Az összlakosságból 1910-ben még csupán 16,2%-kal részesedő városi népesség számaránya 1985-ben elérte az 50%-ot, a peremközségekkel együtt számítva pedig túlhaladta azt (53,1%). A puszta számadatokat tekintve tehát Románia - mint arra, a ceausescui „aranykort” akaratlanul is apologizálva, a szakmai közlemények előszeretettel hivatkoztak - az „urbánus országok” sorába lépett, lakossága „városiasodott nemzetté” vált.

1	2	3	4	5	6	7
1910/12	12767	2065	16,2	-	-	118
1930	14281	2865	20,1	186	1,3	1,81
1948	15873	3487	22,0	226	1,4	1,16
1956	17489	4746	27,1	728	4,2	3,89
1966	19103	6220	32,6	1086	5,6	2,72
1977	21560	9396	43,6	844	3,9	3,90
1985	22725	11370	50,0	692	3,1	2,03

Magyarázat: 1. Év, 2. Összlakosság (ezer fő), 3. A városok lélekszáma (ezer fő, %), 4. A peremközségek lélekszáma (ezer fő, %), 5. A városok lakosságának évi átlagos gyarapodási üteme (%), 6. A városok száma, 7. A peremközségek száma.

A városi lakosság évi átlagos növekedési üteme 1948–1956 és 1966–1977 között volt a legszembetűnőbb (3,89, illetve 3,90%), de a többi időszakhoz viszonyítva az 1956–1966 közötti évi 2,72%-os növekedési arányszám is magasnak tekinthető. Ebben az időszakban a városi népesség gyarapodásának két legfontosabb forrása: a gyorsított ütemben fejlesztett ipari és igazgatási központok felé irányuló vándormozgalom, vagyis a *falusi lakosság városokba áramlása, valamint új városi központok kijelölése, s lakott területek városokhoz csatolása*.

E tényezők népességnövelő hatása a tényleges gyarapodás és a természetes szaporulat különbözetével mutatható ki. Ez a szám 1948 és 1956 között – ekkor a városokban és peremközségekben élők 1 761 000 fős növekedéséhez a természetes szaporulat mindössze 295 000-rel járult hozzá⁷ – 1 466 000 volt (83,4%). 1956–1966 között a városi környezetben élők száma 1 831 000-rel lett több. E gyarapodásból a természetes szaporulat 413 000 fő,⁸ tehát az összlakosság növekményének több mint háromnegyede (1 418 000 fő, azaz 77,4%) a vándormozgalmaknak és az új városok létrejöttének köszönhető. A következő tizenegy év, 2 934 000-es városnövekedéséből a természetes szaporulat – 1 030 000 fő – már több mint 35%-ot tett ki, míg a faluról városba költözködést illetve az adminisztratív intézkedések csak 65%-ban éreztették hatásukat. (A peremközségek nélkül számítva részletesebb arányszámok is rendelkezésünkre állnak. Eszerint a városok természetes szaporulata 34,2%, a faluról városba költözés aránya 60,5% volt. Az új városalakulások és a területi-közigazgatási módosítások 5,3%-ban játszottak közre.)⁹ E periódusból az 1977. évi népszámlálást megelőző négy és fél esztendő – azonos közigazgatási területre vonatkozó – adatai közvetlenül is összehasonlíthatók. A városok és peremközségek lélekszáma 1 650 000-rel gyarapodott, ebből a természetes szaporulat részesedése 424 000 fő. A vándorlási különbözet (1 226 000) aránya ezúttal igen magas, 74,3%. A hatvanas-hetvenes évek adatait a román statisztikusok a háború utáni időszak egészére általánosíthatónak tartják: véleményük szerint a városok migrációs gyarapodása és természetes szaporulata összességében véve 2:1 arányban viszonyult egymáshoz.¹⁰

A hetvenes évek végétől *a faluról városba költözés üteme némileg mérséklődött*. Bár 1977. január 5. és 1985. július 1. között a városi környezetben élők száma további 1 822 000-rel növekedett, ebből a vándorlási különbözet már csupán 1 023 000 fő, azaz 56,2% volt. A jelenségre az extenzív iparfejlődés lefékeződése, a falu népességkibocsátó erejének gyengülése s a városok befogadóképességének a telítettsége ad magyarázatot. Az utóbbi években – a vándormozgalmak utóhatásaként – *erősödött a városok belső reprodukciós képessége*. A megváltozott környezet ugyanis egyelőre nem érezteti születésszám-mérséklő hatását; a vándor mozgalmak előtt nyitott kis- és középvárosokban – sőt még a jelentékeny autochton népességgel bíró, s bizonyos fokig „zárt” nagyvárosokban is – az újonnan jöttek magasabb termékenysége dominál.¹¹ A népmozgalmi adatok tanúsága szerint az utolsó évtizedben a városokba az élveszületések aránya fokozatosan az országos átlag fölé emelkedett. A viszonylag magas születésszám – s az országos átlagnál jóval kedvezőbb halálozási arányszám – eredményeként *a természetes szaporulat* „belső” tartalékai ellensúlyozni tudják a migrációs források apadását, és egyre jelentősebb mértékben járulnak hozzá a városi népesség növekedéséhez.

A romániai „városrobbanás” kezdetekor a *városodottság szintje viszonylag alacsony volt*. A szembetűnő népességnövekedéshez tehát a nagyarányú földrajzi mobilitás mellett – különösen az 1956. és 1977. évi népszámlálásokat megelőző periódusban – az új városok, illetve városi szerepkörre szánt települések nagy számban történt kijelölése is hozzájárult. 1912 és 1985 között a városok száma gyakorlatilag megduplázódott, az átlagos városnagyság pedig – a városok közvetlen szomszédságában lévő falvak bekebelezése révén – több mint a kétszeresére nőtt.¹² A „városcsinálás” folyamata 1968-ban tetőződött, amikor egyidejűleg 49 helységet nyilvánítottak várossá, és összesen 594 falusi település került a városok közigazgatási határain belülre.¹³ A hetvenöt év alatt létesült városok lakóinak száma 1985-ben 1 901 000 volt (ez a városi népesség 9 305 000-es gyarapodásának 20,4%-a), s ha az 1912 óta megszakítatlanul fennálló városok területgyarapodását is figyelembe vesszük, akkor ez a szám jóval meghaladja a kétmilliót. Összességében nem túlzás azt állítani, hogy az 1912–1985 közötti urbanizációs népességgyarapodásnak mintegy 20-25%-a *a közigazgatási változásoknak köszönhető*, a peremközségeket is ideszámítva pedig ez az arány eléri a 26-30%-ot.

Erdélyi adatok

Az ország 1910 és 1985 közötti népességnövekedésének alig több mint *egynegyede* (2658 000 lélek) jutott Erdély területére. Míg a Kárpátokon túli országrészek lakossága majdnem megkétszereződött, Erdélyé mindössze a másfélszeresére nőtt. Így e vidéknek az ország összlakosságából való részesedése 41,2%-ról 34,8%-ra esett vissza.

1	2	3		4		5	6	7
1910	5258	683	13,0	-		-	41	-
1930	5548	953	17,2	10	0,2	1,68	49	8
1948	5761	1113	19,3	6	0,1	0,91	52	5
1956	6232	1754	28,1	411	6,6	5,80	79	105
1966	6720	2371	35,3	530	7,9	3,04	90	...
1977	7500	3559	47,4	209	2,8	3,34	112	48
1985	7916	4299	54,3	198	2,5	2,01	112	48

Megjegyzés: A mindenkori megyehatárok között.

Magyarázat: 1. Év, 2. Összlakosság (ezer fő), 3. A városok lélekszáma (ezer fő, %), 4. A peremközségek lélekszáma (ezer fő, %), 5. A városok lakosságának évi átlagos gyarapodási üteme (%), 6. A városok száma, 7. A peremközségek száma.

Az erdélyi népességnövekedés elmaradása elsősorban az 1948 előtti – két háborút és többszöri hatalomváltást magába foglaló – periódusra vezethető vissza. A második

világháborút követően a növekedés üteme felgyorsul, 1956–1977 között megközelíti az ország (és 1966–1977 között elhagyja az Erdélyen kívüli vidéki területek) átlagát, 1977–1985 között pedig mind az ország, mind az Erdélyen kívüli területek átlaga fölé emelkedik.

Az erdélyi városnövekedés – kisebb-nagyobb fáziseltolódásokkal – az országos tendenciákat követi. Az 1948–1956 közötti periódus népmozgalmi adatai nem ismeretesek, de az urbanizációs népességtartalék mozgósítása már ekkor is igen nagy arányokat öltött. 1956 és 1966 között a városi népesség (Erdély mai megyehatárai között számított) 747 000 fős gyarapodásából mindössze 167 000 köszönhető a természetes szaporulatnak.¹⁴ Az 580 000-es különbözet jelentős részarányt képvisel (77,6%), bár ezen belül a vándorlási többlet – melynek aránya az új városalakulások nagy száma miatt némileg az országos átlag alatt maradhatott – nehezen becsülhető. Az erdélyi városok és peremközségek 1972. július és 1977 közötti migrációs hozama (410 000 lélek) az országos szintnél visszafogottabb (72,7%), ezt követően azonban a vándormozgalmak magasabb arányt képviselnek az erdélyi városi népességnövekedésben, mint az ország területének egészén (1977 és 1985 között a 729 000-es gyarapodásból a vándorlási különbözet 443 000 fő, 60,8%).

Az 1910-ben már létezett városok lélekszámának és össznépességen belüli számarányának alakulása

Év	Románia (ezer fő, %)		Ezen belül (ezer fő, %)	
	1910	2026	15,9	674
1930	2633	18,4	867	15,6
1948	3190	20,1	996	17,3
1956	4131	23,6	1348	21,6
1966	5294	27,7	1745	26,0
1977	7749	36,0	2558	34,1
1985	9469	41,7	3162	39,9

Erdély városodottságának szintje 1956-ban jutott túl az országos átlagon. Ez – a 3. táblázat tanúsága szerint – az extenzív városiasítási hullámnak köszönhető. A számokból kiderül, hogy Erdélyben a városi népesség részesedése az adott terület összlakosságából az új városalakulások nélkül mindvégig az országos átlag maradt volna. 1985-ben az új városok lakóinak száma 1 137 000; a „városcsinálás” – az országos 20,4%-kal szemben – itt legkevesebb 31,4%-kal járult hozzá az urbánus népesség gyarapodásához.

A felgyorsult erdélyi urbanizáció különösen az 1948–1956 közötti periódusban szembetűnő. A növekedés ritmusa ekkor lényegesen felülmúlja a Kárpátokon túli országrészekét; ezt követően az országos fejlődés szintjére esik vissza. A különbség így is számottevő: míg a Kárpátokon túli városok népességének száma 1948 és 1985 között megháromszorozódik, az erdélyi városoké ugyanez idő alatt közel a négyszeresére emelkedik:

A nemzetiségi megoszlás alakulása Erdélyben (ezer fő,%)

Év	összesen	román		magyar		német		egyéb	
		száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
1910	5258	2829	53,8	1663	31,6	565*	10,8	201	3,8
1930	5548	3233	58,3	1481	26,7	541	9,7	293	5,3
1948	5761	3752	65,1	1482	25,7	332	5,8	195	3,4
1956	6232	4081	65,5	1616	25,9	373	6,0	162	2,6
1966	6720	4570	68,0	1626	24,2	374	5,6	150	2,2
1977	7500	5321	71,0	1651	22,0	323	4,3	205	2,7
ebből a városok									
1910	683	121	17,7	441	64,6	105*	15,4	16	2,3
1930**	963	331	34,4	432	44,8	130	13,5	70	7,3
1948**	1119	562	50,2	437	39,0	80	7,2	40	3,6
1956	1754	989	56,4	592	33,8	146	8,3	27	1,5

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 4.sz.

1966***	2620	1698	64,8	721	27,5	167	6,4	34	1,3
1977	3559	2515	70,7	821	23,1	157	4,4	66	1,8

* A jiddis anyanyelvűekkel együtt

** A peremközségekkel együtt

*** Az 1968-ban életbelépett közigazgatási beosztás szerint

Az erdélyi városnövekedés lendületéhez csupán az itt *élő románság gyarapodási üteme* fogható (lásd a 4. táblázatot): az ugyanis az 1948–1956 közötti periódust kivéve mindvégig *meghaladja az országos átlagot*, sőt eléri az Erdélyen kívüli országrészek lakosságáét, beleértve a fővárost is. A hét és fél évtized alatt a románság 88,1%-kal szaporodott, ugyanakkor a többi etnikum lélekszáma – a rutének kivételével – *stagnált* vagy éppenséggel *csökkent*.

A két tendencia szorosan összekapcsolódik: ez idő alatt a városi népesség nemzetiségi megoszlásában is szembetűnő aránymódosulás következett be. A román városlakók száma 1977-ig példátlan ütemben a *több mint hússzorosára* nőtt. Ezáltal a csoport a nemzetiségen belüli urbánus népességet tekintve a magyarokkal és németekkel egy sorba emelkedett (lezajlott a románság városodása), számaránya pedig meghaladta a városi népesség kétharmadát, vagyis a városokban is létrejöttek az összerdélyi nemzetiségi arányok (végbement, illetve erőteljes ütemben zajlik a városok *románosodása*).

A városok etnikai arculatának – a területi statisztika összesített számadataiban megmutatkozó – radikális átformálódása nem kis részben a „városcsinálásnak” köszönhető. Ez a folyamat – mint utaltunk rá – Erdélyben jóval nagyobb méreteket öltött, mint Románia más vidékein. Az adminisztratív intézkedések hatását az 5. táblázat szemlélteti, amely a városodás által érintett települések etnikai tagolódásának adatait egymással közvetlenül összevethető területi csoportok szerint is – mind az 1910-es, mind pedig az 1977-es államigazgatási beosztásnak megfelelően – tartalmazza. Mint látható, azokon a településeken, melyek 1910 és 1977 között nyerték el a városi rangot (vagy csatoltattak a városokhoz), már 1910-ben relatív többséggel bírt a román ajkú lakosság, míg ugyanott a magyarság csupán összerdélyi arányszámának megfelelően képviseltette magát. Erdély román városlakóinak 1910–1956 közötti 868 000 fős növekedéséből 265 000 jutott az 1910 után létesített városokra. Ez 30,5%-os részesedésnek felel meg. Az adatok azt mutatják, hogy az új városalakulások népességi tartaléka időben előrehaladva egyre inkább a románság soraiból kerül ki: azokon a településeken, melyek lélekszáma utóbb a városi népesség csoportját gyarapította, 1910-ben 47,0%, 1930-ban 53,6%, 1956-ban pedig már 70,5% volt a románság részaránya.

Az erdélyi városok nemzetiségi megoszlásának adatai az 1910. évi, a korabeli és az 1977. évi közigazgatási beosztásnak megfelelően, 1910–1956 (ezer fő; %), a mai megyehatárok között.

Év	összesen	román	magyar	német	egyéb
1910*					
a)	674	116	17,2	438	65,0
c)	596	280	47,0	192	32,2
együtt	1270	396	31,2	630	49,6
1930					
a) **	873	294	33,7	402	46,0
b) **	81	32	39,5	29	35,8
c)	547	293	53,6	140	25,6
együtt	1501	619	41,2	571	38,1
1956					
a)	1348	719	53,3	507	37,7
b)	399	265	66,4	84	21,1
c)	325	228	70,5	71	21,8

együtt	2072	1212	58,5	662	32,0	159	7,6	39	1,9

Magyarázat: a/ az 1910-ben már létezett városok, b/ a népszámlálás időpontjáig létesített városok, c/ 1977-ig létesített városok (az adott népszámlálás időpontjáig a városokhoz került településekkel együtt)

* Az 1910 után városi rangját elvesztett Kolos és Vízakna adatai nélkül; a jiddis anyanyelvűek a németek csoportjában lettek felvéve

** A peremközségekkel együtt

A regáti román betelepülés

Ha tekintettel vagyunk a valamikori Magyarországtól Romániához került területek etnikai és az e területek fölötti uralomváltás politikai realitásaira, akkor egyáltalán nem tarthatjuk meglepőnek, hogy a románság időközben a városi lakosság csoportján belül is számbeli fölényre tett szert. Az általános népesedési tendenciák ismeretében azonban önkéntelenül is felvetődik a kérdés: vajon csak az *itt élő* románság szaporaságának, nagyobb „propagatív erejének” köszönhető-e ez a gyors a románság látványos térhódítását eredményező erdélyi városnövekedés? Az etnikumuk összefüggő tömbjeitől távolra sodródott, illetve anyanemzetüktől elszakított kisebbségek népességi hiányára az eltelt évtizedek történelmi és politikai eseményei magyarázattal szolgálnak: a háborús embervesztés, a menekülthullámok sorozata és a folyamatos kivándorlás *a nem román etnikumok lélekszámát közel egymillióval* apasztotta. Az azonban nehezen hihető, hogy az erdélyi románság az így támadt űrt képes lett volna betölteni, annál is inkább, mivel a románság Kárpátokon inneni természetes szaporodásának aránya a század eleje óta kimutathatóan mindig alacsonyabb volt, mint a Regátban. Okkal feltételezhető ugyan, hogy a nemzetiségi statisztikák torzításait, a népszámlálások során gyakorolt *kényszerasszimilációs* nyomás a románság gyarapodását néhány százalékkal magasabbnak tünteti fel a valóságosnál, ám ennél jóval tekintélyesebb az a nyereség, amit az erdélyi románság a különböző országrészek egymás közötti belső vándormozgalmának az eredményeként mondhat a magáénak.

A románság gyarapodásának mutatói, 1948–1977 (ezer fő, %)

Időszak	Országos gyarapodás		A románság gyarapodása					
			Az országban		A Kárpátokon túl		Erdélyben*	
1948-1956	1617	10,18	1483	10,91	1145	11,61	338	9,05
1956-1966	1614	9,23	1690	11,21	1191	10,82	499	12,26
1966-1977	2457	12,76	2437	14,70	1686	13,81	751	16,43

* A mai megyehatárok között

A két nagy országrész közötti vándoráramlások alakulását többféleképpen is nyomon követhetjük. A 6. táblázatnak az 1948 és 1977 közötti időszakra vonatkozó adatát szerint a románság gyarapodásának üteme összességében jelentősen felülmúlja az országos átlagot, sőt növekedése 1956-tal kezdődően abszolút számban is meghaladja az ország lakosságáét. Ezen belül az erdélyi románság szaporulata (melynek üteme 1948–1956 között nem csupán az országos átlagot, de még az erdélyi magyar és német etnikum gyarapodási rátáját sem éri el!) különös módon megugrik. Ez azt valószínűsíti, hogy az 1956-ot követő évtizedekben Erdély egyre inkább a Kárpátokon túli vidékek felszabaduló népességfőlöslégének a migrációs célpontjává vált. Ellenőrzésképpen érdemes szemügyre venni a természetes szaporulat ugyanez időszakra vonatkozó mutatóit (Lásd a 7. táblázatot)¹⁵ A tényleges és a természetes szaporodás mutatóit egybevetve megállapíthatjuk, hogy amíg 1956–1966 között Erdély román lakossága 12,3, 1966–1977 között pedig 16,4%-os ütemben gyarapodott, ugyanez idő alatt a regáti románság 10,8, illetve 13,8%-os növekedési üteme – noha e vidéken a természetes szaporodás *jóval meghaladja* az erdélyi szintet – alatta maradt az erdélyi románokénak.

Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 4.sz.

A természetes szaporulat mutatói, 1948–1985 (ezer fő, %)

Időszak*	Az országban		A Kárpátokon túl		Erdélyben	
1948-1956	1700	10,71	...		...	
1956-1966	1765	10,71	1283	11,42	482	7,73
1966-1977	2551	13,37	1835	14,84	716	10,66
1977-1985	1317	6,71	943	7,62	374	4,99

* 1948. I. I., 1956. I. I., 1966. I. I., 1977. I. 5., 1985. VII. 1. között

A publikussá vált etnikai vonatkozású népmozgalmi részadatok ismeretében tudjuk, hogy az erdélyi románság természetes szaporulatának mutatói némileg ugyan magasabbak, mint az egyéb etnikumoké¹⁶, de nem érik el sem a Kárpátokon túli románságét, sem az országos átlagot. Ha az erdélyi románság esetében a természetes szaporulatnak az adott terület összalakosságát jellemző átlagmutatóit vesszük irányadónak – mégpedig oly módon, hogy azokat, tekintettel a románok viszonylag nagyobb szaporaságára, másfél-két százalékponttal megemeljük –, akkor e számítások középértéke szerint tényleges növekedésük 1956-1966 között 499 000 helyett 390 000, 1966–1977 között pedig 751 000 helyett mindössze 560 000 lenne. Vagyis az erdélyi románság két évtizednyi természetes szaporulata – optimális becslés szerint is – csupán 950 000 körülire tehető. Figyelembe kell vennünk továbbá, hogy az 1977. évi népszámlálás adatai – a bevezetőben jelzett okok miatt – az összehasonlításra alkalmatlanok. Ez a közlés az előzetesen nyilvánosságra hozott adatokhoz képest a románok számát országosan 204 000-rel megemelte. Az erdélyi megyék többségéről rendelkezésünkre álló előzetes adatok szerint¹⁷ az itteni románság lélekszáma mintegy 80 000-rel kevesebb annál, mint ami a népszámlálási kötetben szerepel. Ezt leszámítva tehát a két évtizedes román növekmény 1 170 000-re csökken, amiből – az erdélyi románság 950 000-es természetes szaporulatát feltételezve – 220 000 fő a belső vándormozgalmak egyenlege, vagyis a regáti bevándorlás pozitívuma kell, hogy legyen.

E becslés természetesen csupán a regáti románság beköltözésének arányaira vonatkozó hipotézisként fogadható el. Feltevésünk helytálló voltát az úgynevezett „mérleg-módszer” alkalmazásával ellenőrizhetjük. Ebben az esetben a vándorlási egyenleget az egyes országrészek tényleges és természetes szaporodásának egybevetései alapján próbáljuk megállapítani.

A vándorlási különbözet (ezer fő)

Időszak*	Az országban	A Kárpátokon túl	Erdélyben**
1948-1956	-107	...	...
1956-1966	-152	-171	+19
1966-1977	-70	-143	+73
1977-1985	-153	-194	+42

* 1948. I. I., 1956. I. I., 1966. I. I., 1977. I. 5., 1985. VII. 1. között ** A mai megyehatárok között

A táblázat szerint az előzőekben vizsgált két évtized alatt 222 000 ember vándorolt ki Romániából. A Regát népességének vándorlási vesztesége nagyobb, 314 000 fő, míg Erdély népesedési mérlege 92 000 főnyi vándorlási többletet mutat. Ennél természetesen jóval nagyobb az Erdélybe áttelepedők száma, hiszen a külföldre vándoroltak jelentős része éppen Erdély területéről távozott. Mivel a nemzetközi kimutatások szerint a kivándoroltak többsége ekkor zsidó és német volt, az erre utaló adatok alapján¹⁸ (e szerint 1956 és 1976 között 139 000 zsidó és 64-70 000 német hagyta el az országot); az illető nemzetiséghez tartozók számbeli csökkenésének területi megoszlásából következtetve az Erdélyből e két évtized során külföldre távozottak száma legkevesebb 105-120 000 lehetett. Ennek hozzászámításával a regáti bevándorlók számát 1956–19156 között 75-80 000-re, 1966-1977 között 125-135 000-re, összesen tehát 200-215 000-re, azaz a vitathatatlanul pozitív

vándorlási egyenleg több mint kétszeresére becsülhetjük. Ez a becslés nagyjából egybevág az erdélyi románság *feltételezett* természetes szaporulatának és *tényleges* növekedésének az előzőekben számított különbözetével.

A népesség születési hely szerinti kimutatása

E szám a vándorlási mozgalmaknak csupán a különbözetét jelzi, s nem azok valóságos terjedelmét. A belső vándorlás irányiról és méreteiről a népszámlálások származási statisztikái segítségével tájékozódhatunk. (Lásd a 9. táblázatot.)¹⁹ A születési és lakóhely szerinti adatok egybevetése szerint 1977-ben 533 000 Kárpátokon túlról érkezett élt Erdélyben. Ugyanakkor 290 000 erdélyi születésűt találtak a Kárpátokon túli területeken. (Az Erdélyből elszármazott regátiak száma 1966-ban 241 000, 1930-ban 176 000 volt.) E két szám különbözete, azaz Erdély nettó vándorlási nyeresége 1977-ben mindössze 243 000 fő, ez a szám azonban a valóságban 823 000 ember országon belüli lakóhely-változtatásának az eredménye. E példa azt mutatja, hogy a származási statisztika „bruttó” nyereséget részletező számai hívebben tükrözik a *kétirányú* népességmozgások valódi dimenzióit, mint a mérlegmódszer alkalmazásával nyert adatok. *A jelenlévő* regáti népesség tényleges súlyára, közvetlen (és közvetett) demográfiai jelentésére valójában csak a születési helyre vonatkozó statisztika alapján következtethetünk, mivel e számok azokat a regátiakat is magukban foglalják, akik – képletesen szólva – az Erdélyből az ország Kárpátokon túli vidékeire távozottak helyébe költöztek be: (A születési helyszerinti felvétel témánk szempontjából azért is fontos, mivel a vándormozgalom nem egyszerűen területek, hanem különböző típusú települések között zajló folyamat. A földrajzi mobilitás általános tendenciáinak megfelelően az országrészek közötti mozgás is elsősorban falu város irányú volt, így annak során az azonos települési típusok egymás közötti népességcseréje viszonylag alacsony arányú lehetett. 1977-ben az Erdélyben élő regáti születésűeknek 81,6%-a, a Kárpátokon túl élő erdélyieknek pedig 83,4%-a volt valamelyik város lakója. Az adott terület *migrációs nyeresége* tehát túlnyomórészt a *városokban jelentkezett*; az ezt ellentételező *vesztés* pedig – feltevésünk szerint – jobbra *a falvak lélekszámát csökkentette*. Az ebből adódó eltolódások következtében az erdélyi városok tiszta vándorlási nyeresége elérhette vagy meg is haladhatta Erdély összlakosságának a belső vándorlások révén nyert pozitívumát. A közzétett adatok sajnos nem teszik lehetővé az ilyen irányú vizsgálatokat.)

Erdély népessége születési és lakóhely szerint, 1930, 1966, 1977 (ezer fő, %)

Év	összlakosság	Lakóhelyen született		Lakóhelyén kívül született							
				Ugyanabban a megyében		Erdélyben másutt		Erdélyen kívül		Egyéb	
1930											
összesen	5548	4105	74,0	789	14,2	415	7,5	68	1,2	171	3,1
város*	963	400	41,5	215	22,4	215	22,4	44**	4,6	89	9,2
1966											
összesen	6720	4334	64,5	1079	16,1	792	11,8	397	5,9	118	1,7
város***	2620	1076	41,1	617	23,5	...	...	...	...	80	3,1
1977											
összesen	7500	4641	61,9	1329	17,7	916	12,2	533	7,1	81	1,1
város	3559	1500	42,1	892	25,1	673	18,9	435	12,2	59	1,7

* A peremközségekkel együtt

** Az ország akkori területén számítva

*** Az 1968-ban életbelépett közigazgatási beosztás szerint

Az adatok részletezése szerint a Regátból elszármazottak több mint négyötöde (434 000 fő, 81,3%) *a dél-erdélyi* „ipari tengelyt” alkotó megyékben (Brassó, Hunyad, Temes, Krassó-

Szörény, Szeben és Arad) koncentrált. (Az egyébként szintén déli megyének számító Fehér, migrációs jellemzőit tekintve, „kilóg” a sorból.) E vidék kiemelt migrációs célpont: a más megyékben születettek aránya 1977-ben 29,1% volt (ezen belül a Kárpátokon túlról jötték 12,9%); vándorlási egyenlege is pozitív, 616 000 fővel elérte az összes itt élők 18,3%-át (ebből a regáti egyenleg 303 000 fő, 9,0%). A Regátból Erdélybe költözött 435 000 városi lakos 83%-a (361000 fő) ugyancsak e megyékben összpontosult. Betelepülésük Brassó és Temes megyékben volt a legdinamikusabb. Brassó megye városainak lélekszámát 1966-ban 66 000 (24,5%), 1977-ben már 134 000 (33,3%) regáti születésű gyarapította; Temes megyében ez a szám 1966-ban 34 000 (13,7%, 1977-ben pedig 58 000 (16,2%) volt. Hunyad megyében a folyamat lefékeződött; a regáti betelepülők száma 72 000-ról (25,7%) csupán 79 000-re (23,4%) emelkedett.²⁰

Észak-Erdélyben a más megyében születettek számaránya már jóval alatta marad e déli értéknek: 1977-ben a terület egészén 12,7% (a regáti születésűek aránya pedig mindössze 2,2%) volt. Tényleges vándorlási többlet csak Kolozs és minimális mértékben Máramaros megyében mutatkozik. Szatmár, Szilágy és Beszterce-Naszód megye, valamint a Székelyföld ekkor még a jelentősebb népességkibocsátó vidékek közé sorolható. Az észak-erdélyi megyék vándorlási hiánya együttesen 218 000 főt tett ki.

Viszonylag jelentős regáti betelepülést az 1977. évi népszámlálás csupán Kolozs, Hargita, Maros és Bihar megyékben állapított meg, a vándorlási egyenleg azonban - Hargita kivételével - mindenütt negatív, vagyis e megyékből többen költöztek a Kárpátokon túlra, mint ahányan érkeztek onnan. (A regáti vándorlási veszteség összesen 54 000 fő volt.)

A távolabbról érkezettek demográfiai súlya a városokban viszonylag szerénynek mondható: 1977-ben Észak-Erdély megyéiben mindössze 65 000 regáti születésű városlakót tartottak nyilván. A legtöbbet Kolozs (18 000, 4,4%), Hargita (10 000, 8,4%), Maros (9 000 3,7%), Bihar (9 000, 3,7%) és Máramaros megye (7 000, 3,4%) városaiban éltek; arányuk még Kovászna megyében jelentős (5,6%, közel 5 000 fő).

1977 után

Az 1977. évi népszámlálást követően a regáti beáramlás felgyorsul. Erre következtethetünk abból a tényből, hogy - a német exodus tömegessé válásával, illetve a magyarok kivándorlásának a megkezdődésével - az országot elhagyók száma 1985 júliusáig az előző évtizedhez képest a duplájára növekszik, s ezzel egyidejűleg tovább nő a Kárpátokon túli vándormozgalmak negatívuma is. (Lásd a 8. táblázatot). Ez a mozgás tekintettel a kivándorlók nemzetiségi összetételére - most már túlnyomó részben az Erdélyt elhagyók üresen maradt helyének a betöltésére irányul, így a regáti betelepülés többlete e kilenc és fél év alatt újabb másfélszázezer lehetett. Az 1977. évi népszámlálási kötet születési hely szerinti kimutatását e gyarapodással megnövelvén- számolva a Kárpáton túlra vándoroltak helyébe érkezőkkel is -, 1985-ben mintegy 700-800 000-ben *valószínűsíthető az 1985-ben Erdélyben élő regátiak száma*. Ez óvatos becslésnek tűnik csupán, ha arra gondolunk, hogy különböző források az elmúlt évtizedekben Erdélybe „telepített” románok számát egy-másfél, sőt másfél-két millióra teszik. Mindenesetre nem túlzás azt állítani, hogy az Erdélyből hiányzó egymilliónyi nem román népelem helyét a románságnak nagyjából a Kárpátokon túlról érkezettek révén sikerült betöltenie. (Ez különösen igaz, ha figyelembe vesszük a betelepülés közvetett népességnövelő hatását; vagyis azt, hogy a frissen megtelepedettek éppen a legtermékenyebb korosztályok tagjai közül kerülnek ki. Az ó újonnan született gyermekeiket a származási statisztika értelemszerűen már az Erdélyben születettek között tartja nyilván.)

Az 1977. évi népszámlálás származási statisztikájának tanúsága szerint a regáti népességi expanzió döntően a városi térségekben zajlott le, s színhelye túlnyomórészt Erdély déli iparvidékének „migrációs ütközőzónája” volt. Északon – tekintve, hogy e vidék természetes

reprodukciója erdélyi viszonylatban kiemelkedően magas – az urbanizáció folyamata inkább a régió amúgy is fölös népességi tartalékát mozgósította. Bár a városok lakosságának etnikai arculata inkább tágabb, mint szűkebb vonzáskörzetük nemzetiségi összetétele szerint alakult, a meghatározó etnikumok városiasodottsága közötti különbségek ekkor még nem tekinthetők mindenütt kiegyenlítettnek. Különösen Bihar és Szilágy megyében, de Maros megyében is a magyarság urbanizációs szintje – noha a városok összlakosságán belüli abszolút többségét e csoport elveszítette – 1977-ben jóval magasabb volt, mint az e megyékben élő románságé. (A dél-erdélyi szórványmegyékben, illetőleg Máramarosban a magyar városlakók saját etnikumon belüli igen magas aránya a falusi háttér felmorzsolódásával függ össze. Itt a magyarság a városokban is egyre inkább diaszpóra-létbe szorul.)

A magyarság számának és %-os arányának alakulása néhány erdélyi városban 1910–1977 között

Város	1910		1930		1956		1977	
Kolozsvár	50700	83,4	54800	54,3	77800	50,3	85400	32,5
Nagyvárad	58400	91,1	55000	66,6	62800	63,5	75700	44,2
Szatmárnémeti	33100	94,9	30300	58,9	35200	67,6	47600	45,9
Marosvásárhely	22800	83,4	25400	65,8	50200	77,0	81800	62,8
Sepsiszentgyörgy	8400	96,5	8400	77,3	15300	86,8	34000	83,3
Nagybánya	10000	77,6	5800	41,5	16700	46,6	25300	25,0
Arad	46100	73,0	41200	53,3	37600	35,3	34300	20,0
Temesvár	28600	39,4	32500	35,5	36500	25,6	36200	13,5
Brassó	17800	43,4	25000	42,2	24200	19,5	34000	13,2

A jobbára vegyes etnikumú vagy román környezetben található, illetőleg természetes magyar falusi háttérétől elszakított városok nemzetiségi kiegyenlítődésének stációit a 10. számú táblázat példáin követhetjük nyomon.²¹ A számoszlopokból kitűnik, hogy az államhatalomnak csak az 1956. évi népszámlálást követően, vagyis a tervutasításos „második urbanizáció” időszakában sikerült a hagyományosan magyar többségű városokban – a Székelyföld kivételével – egy új „fait accompli”-t teremtenie. Mivel az 1977. évi népszámlálás hivatalos adatai nehezen tekinthetők mérvadónak, még ezeket a nemzetiségi arányszámokat is inkább irányszámokként kell kezelnünk, de nem kétséges, hogy az etnikai megoszlás előrevetített arányai előbb vagy utóbb valóságossá válnak. E „sejtésünket” az 1977–1985 közötti népmozgalmi adatok is igazolják. Ebben az időszakban a hagyományos dél-erdélyi vándorlási centrumok mellé – 14 000, illetve 6 000 főnyi vándorlási többlettel – Kovászna és Hargita is felsorakozott; az a két székely megye, ahol a román betelepedés 1977-ig nem tudott változtatni a városi lakosság alapvető nemzetiségi arányain. (A gyengén városodott Beszterce-Naszód és Szilágy mellett a városok lélekszámának növekedése ugyancsak itt a legdinamikusabb.) Az sem tekinthető véletlennek, hogy a városi népességszám növekedéséhez hozzájáruló betelepülés részaránya (csak a kiemelt déli megyékhez fogható 65-70% körüli értékben) éppen Bihar és Kolozs, valamint 1981-től kezdve Szatmár és Maros, tehát a jelentős magyar városi központokkal bíró észak-erdélyi megyékben a legmagasabb. Bihar, Kolozs és Maros megyékben a migráció egyik forrásvidéke a megye román nyelvterületének községcsoportja, de a városi lélekszámot a más (és Erdélyen kívüli) vidékekről érkezettek is gyarapítják Hargita és Kovászna megyében szinte bizonyos, hogy a más megyékből érkezettek között a Kárpátokon túliak vannak többségben.

Az egyre agresszívabb telepítési politikával párosuló erőltetett városiasítás korszaka – úgy tűnik – a diktátor bukásával Romániában is véget ért. A legkritikusabb, 1977 utáni időszak etnodemográfiai folyamatainak tényleges mérlege azonban valójában csak az 1992 januárjában sorra kerülő – remélhetőleg tárgyilagos – népszámlálás mindenre kiterjedt adatainak ismeretében lesz megvonható.

Jegyzetek

- 1 Elsősorban a hivatalos népszámlálási közlemények, illetőleg a román statisztikai szolgálat évkönyvei alapján. E forrásokra a jegyzetanyagban külön nem hivatkozunk.
- 2 KARDHORDÓ Károly *Néhány szó a román községekről a 228 számú rendelettvörvény figyelembe vételével Magyar Kisebbség*. XXI, 1942/7–8:142–143.
- 3 ȘERBU, G. R.: *Structura economică și socială a populației localităților asimilate mediului urban din R.P.R* *Revista de Statistică*. XI, 1962/1. 58–59.
- 4 OROVEANU, Mihai T.: *Organizarea administrativă și sistematizarea teritoriului Republicii Socialiste România*. București, 1986. 325.
- 5 A statisztikai idősorok legújabbban az 1968-as évet tekintik választóvonalnak. Így azt megelőzően a városi népesség fogalma magában foglalja a peremközségek lakóit is, míg 1968-cai kezdődően már csak municípiumok és városok lakosságára szorítkozik. *Anuarul statistic al României*. București, 1990. 49.
- 6 A román statisztikai közlemények 1910-re vonatkozó adatai eltérnek az itt közölttől. Az előbbieken az összlélekszám 12 768 000, a városoké pedig 2 019 000. A különbség oka egyes erdélyi megyéknek a román közléstől eltérően számított népességszáma, valamint az, hogy a publikációk Nagyszalontát a városok közé sorolják, Segesvár lakosságára pedig az 1910-es magyar népszámlálás adatához 674-gyel kevesebb főt számítanak.
- 7 Az élveszületéseknek és halálozásoknak – a népszámlálási időpontok eltolódásait figyelembe véve számított – különbözete. Forrás: *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. București, 1974. 142–143, 236–237.
- 8 Uo:
- 9 *Geografia României*. Vol. II. București, 1984. 146.
- 10 Uo.
- 11 SEMLYÉN István: *Hétmilliárd lélek*. Bukarest, 1980. 194.
- 12 SALVANU, Marioara – KESZI-HARMATH Sándor. Város és városiasodás. *Korunk évkönyv* 1980. 34.
- 13 Ezt megelőzően, 1966 és 1968 között négy település nyerte el a városi rangot. *Geografia României*. Vol. II. București, 1984: 29, 145.
- 14 *Anuarul demografic al Republicii Socialiste România*. București, 1967. 22–25, 82–85.
- 15 Az 1966–1977 közötti időszakra vonatkozó adatok forrása: MEASNICOV; Ioan TREBICI, Vladimir. *Aspecte ale migrației interne și urbanizarea în lumina rezultatelor preliminare ale recensământului din 5. ianuarie 1977*. *Revista de Statistică* XXVII, 1978/4. 31.
- 16 A jelenségre a nemzeti kisebbségeknek – mindenekelőtt a közülük legnépesebb magyarságnak – a románságénál kedvezőtlenebb termékenységi magatartásában találunk közvetett magyarázatot. Így például az élveszületések száma 1965-ben (országosan 27 8362 Erdélyben 95 403) nemzetiség szerint – az apa nemzetiségét alapul véve – a közvetkezőképp alakult: román családban az ország területének egészén 247 684 (89,0%). Erdélyben 66 905 (70,1%), magyar családban pedig 20 567 (7,4%), illetve 20 398 (21,4%) újszülött látott napvilágot. Az 1966. évi népszámlálási eredményekkel összevetve megállapítható, hogy a román élveszületettek számaránya saját nemzetiségüknek az ország összlakosságán belül 87,7%-os, illetve Erdélyben regisztrált 67,8%-os arányánál magasabb, míg a magyar újszülötteké a magyar nemzetiség 8,5%-os országos, illetőleg 23,8%-os erdélyi arányánál alacsonyabb. *Anuarul demografic*. 1967. 52. Hasonló tendencia feltételezhető az 1966–1977 közötti nyers élveszületési arányszámok alapján is. A 11 év alatt a magyar nemzetiségű családokban világra hozott újszülöttek hozzávetőleges száma 336 000 volt. Ez a két népszámlálás végeredményének középarányosához viszonyítva évi 18,4 ezreléknek felel meg, az országos 20,8 és az erdélyi 20,3 ezrelékes átlaggal szemben. SEMLYÉN István: i. m. 203. A rendelkezésre álló szerény információkat illetően itt kívánjuk megjegyezni, hogy mivel – Semlyén István szavaival élve – „inkább aporiával, mint egyismeretlenes egyenlettel állunk szemben”, a belőlük levonható következtetésekre alapozott számítások eredményeit magunk is csak erős megszorításokkal, feltételesen tartjuk elfogadhatónak.
- 17 Lásd a *Județele patriei* című sorozat megfelelő kötetit.
- 18 *Report on the situation of minorities in Romania*. Council of Europe, Parliamentary Assembly Doc. 5259. (1984. aug. 6.) 16–17.
- 19 Az 1966. évre vonatkozó adatok forrása: *Anuarul demografic*. 1974. 452–475.
- 20 Az 1966. évre vonatkozó adatok forrása: MEASNICOV, Ioan – HRISTACHE, Ilie – TREBICI, Vladimir. *Demografia orașelor României*. București, 1977. 103, 106, 108.
- 21 Az 1977. évre vonatkozó adatok forrásai. SEMLYÉN István: i. m. 210., *Erdély története*. 3. köt. Bp. 1986. 1770.
- 22 Az idevonatkozó számítások forrása a *Mic dicționar enciclopedic* 1978. és 1987. évi kiadása. A nyelvterületek leírását, illetőleg elhatárolásuk szempontjait lásd VARGA E. Árpád: Változás és állandóság. Az etnikai viszonyok alakulása hét észak-erdélyi megye magyar többségi településvidékén. *Honismeret* XVII. 1989/4. 59–61.

ÁRPÁD VARGA

URBANIZATION, MIGRATION, NATIONALITY

In 1910, 53.8 per cent of the population of areas later attached from Hungary to Rumania, and not more than 17.7 per cent of the related urban population had been speaking Romanian as their mother tongue. This ratio, as regards both the total and the urban population, rose above 70 per cent by the time of the population census of 1977. Changes which modified the ethno demographic relations of urban population in Rumania were taking place mostly after 1948, in the period known as the „second urbanization”, based on the „socialist-type” industrialization. In that particular period, urban population increased from two major sources: 1/ new urban centres were „marked out”; 2/ influx of the rural population in towns. Forming an important factor of the migration process was a wave of immigrants from over the Carpathian Mountains to Transylvania which made it possible to make up for the loss of an estimated one million ethnically non-Romanian population (resulting from war losses, emigration, etc.) The expansion of population originating in migration from the pre-1918 territories of Rumania (known as „the Regate”) can be traced in statistical reports up to 1977, and its most important site was the southern industrial area of Transylvania with a lower natural reproduction rate. The forced urbanization in the eighties was coupled with an increasingly aggressive resettlement policy. According to detailed data at the time, the main direction of resettlement was already the northern region of Transylvania which massed the majority of Hungarian living in Rumania. However, a more accurate assessment of those ethno-demographic changes will be made possible only by data resulting from the population census to be taken in 1992.